

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З ІНВАЛІДНІСТЮ В ЗВО

Новгородський Р. Г.

ВСТУП

Сучасний розвиток вищої освіти в Україні та світі визначається пріоритетом інклюзивності як фундаментального принципу забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх категорій населення, зокрема студентської молоді з інвалідністю. Згідно з Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю, ратифікованої Україною ще у 2009 році, держави-учасниці зобов'язуються створювати інклюзивну освітню систему на всіх рівнях, усуваючи дискримінацію та бар'єри для повноцінної участі осіб з інвалідністю в навчальному процесі. Це визначає ефективність суспільного поступу української держави у забезпеченні права кожного її громадянина на повагу, взаєморозуміння та самореалізацію в соціумі. Головною метою навчання у XXI столітті є розвиток кожної особистості як повноцінного учасника розбудови демократичного суспільства.

Відповідно означена проблема інтеграції осіб з інвалідністю засобами освіти та можливості доступу їх до освіти, зокрема вищої, стали предметом дослідження вітчизняних науковців (О. Безпалько, В. Ільїн, Є. Мартинов, О. Молчан, Т. Самсонов, Н. Софій, Є. Тарасенко, О. Полякова та ін.) та зарубіжних (Б. Барбер, Г. Беккер, П. Бурдье, Дж. Девіс, К. Дженкс, Х. Кербо, М. Крозьє, Ф. Кросбі, К. Тейлор та ін.). Також варто відзначити й інші наукові дослідження де висвітлюються різні аспекти супроводу навчання студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі – Г. Бойко, А. Кісляк, К. Кольченко, С. Місяк, П. Таланчука, В. Шиян та ін. Наприклад, специфіку взаємодії викладачів та студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі досліджували К. Кольченко, Г. Мазарська, Ш. Равер-Лампман та ін.

Проте, попри сформовану нормативно-правову базу та євроінтеграційні прагнення України, процес інтеграції студентської молоді з інвалідністю в ЗВО характеризується специфічними особливостями та не вирішеними викликами. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України призвела до значного зростання кількості осіб з інвалідністю серед молоді внаслідок поранень і травм, що суттєво актуалізує потребу в адаптації академічного простору до нових

соціально-демографічних реалій. Дослідження останніх років фіксують збереження фізичних (архітектурна недоступність, відсутність спеціалізованого обладнання), психологічних (стереотипи, низька самооцінка) та соціальних бар'єрів (недостатній супровід, відсутність індивідуальних освітніх траєкторій), які ускладнюють не лише академічну успішність, але й повноцінну соціалізацію та професійну самореалізацію студентської молоді. У контексті воєнного стану та цифрової трансформації освіти ці особливості стають ще більш виразними, оскільки вимагають комплексного поєднання різних рівнів підтримки – педагогічних, психологічних, організаційних.

1. Інвалідність як дефініція сучасної науки

Інвалідність є невід'ємним соціальним феноменом, який не здатне повністю усунути жодне суспільство незалежно від його рівня розвитку. Кожна держава, виходячи з власних пріоритетів, економічних можливостей та суспільних цінностей, формує відповідну соціально-економічну політику стосовно осіб з інвалідністю. Однією з ключових функцій держави в цьому контексті виступає створення ефективної системи заходів, що забезпечують особам з інвалідністю умови для задоволення їхніх потреб з урахуванням прийнятих у суспільстві ціннісних орієнтирів. Соціальна політика щодо цієї категорії громадян є невід'ємною складовою загальної внутрішньої політики держави. Вона спирається на міцну нормативно-правову базу, втілену в соціальних програмах, практичних механізмах реалізації та базується на врахуванні інтересів і потреб осіб з інвалідністю.

Відповідно у чинному законодавстві «особа з інвалідністю – це особа із стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їй повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими»¹.

Згідно з національним законодавством «інвалідність – міра втрати здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджає або позбавляє конкретну особу здатності чи можливості здійснювати діяльність у спосіб та в межах, що вважаються для особи нормальними залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних факторів»².

---

¹ Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (редакція від 10.01.2026 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення 17.03.2026).

² Інклюзивна освіта: особливості організації та управління: навч.-метод. посібн / кол. авторів : А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін.; за заг. ред. Л. І. Даниленко. К., 2014. 238 с.

Сучасна нова концепція інвалідності передбачає мобілізацію зусиль держави на те, щоб усі люди з особливими потребами мали рівні права на визначення та реалізацію своїх соціальних прав, незалежну та повноцінну участь у житті суспільства, тобто інтегрувати у суспільство. Де «інтеграція» розглядається у широкому розумінні як надання людині з особливими потребами прав і можливостей брати участь у всіх видах соціального життя разом з іншими членами суспільства³.

Відповідно процес інтеграції також має носити мультидисциплінарний характер, де з соціально-педагогічних позицій інтеграція розглядається як:

– «процес та стан поєднання різних за якістю соціальних елементів у функціонально єдиний організм»;

– «процес входження до певної системи (цілісності), яка вже утворилась, до тієї чи іншої соціальної частки (групи, індивіда), що зливається із системою й набуває ознаки структурного, складового елемента»⁴;

– «процес поєднання складових частин соціуму, передусім індивідів і груп, в єдину соціальну цілісність як систему: 1) процес і стан поєднання різних за якістю соціальних елементів у функціонально єдиний організм, цілісне утворення; 2) процес входження до певної системи, яка утворилася; 3) характеристика співпадання цілей, різних соціальних груп, індивідів»⁵.

Науковці у сфері психології дане поняття розглядають як «внутрішню груповий процес створення внутрішньої єдності, згуртованості, що виражається в колективістській ідентифікації, згуртованості групи як ціннісно-орієнтаційної єдності, об'єктивності в покладанні та прийнятті відповідальності за успіхи і невдачі в спільній діяльності»⁶.

Науковці підкреслюють, що інтеграція можлива тільки завдяки реалізації практики спілкування та активній участі інвалідів в суспільному житті. Завдяки такій взаємодії людина розвивається як

---

³ Чайковський М.Є. Досвід впровадження інклюзивного навчання в університеті «Україна». *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. 2010. № 2. С. 8–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_3 (дата звернення 17.03.2026).

⁴ Енциклопедія для фахівців соціальної роботи / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с., с.55-56.

⁵ Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / Т. Ф. Алексєєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.; за ред. І. Д. Звереві. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с., С. 100-102.

⁶ Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2007. 640 с., С. 178.

особистість, позбувається комплексу неповноцінності, набуваючи впевненості в собі. У ході наукового пошуку нами з'ясовано, що серед сучасних підходів щодо типології інтеграції осіб з інвалідністю існують різні класифікації інтеграції. Так, в дослідженнях Л. Даниленко, А. Колупаєва, Ю. Найда та Н. Софій можна віднайти таку класифікацію типів інтеграції, як:

- соціальна інтеграція полягає в забезпечення умов для участі дітей з особливими потребами у позакласній діяльності разом з іншими дітьми як у до шкільних, так і в закладах загальної середньої освіти. Проте, початковий процес здійснюється відокремлено.

- функціональна інтеграція поділяється на два типи: часткова і повна. Часткова інтеграція передбачає навчання осіб з інвалідністю в окремому спеціальному класі чи академічній групі. Перебування зі здоровими дітьми відбувається лише на окремих заняттях. За повної інтеграції діти з інвалідністю мають можливість спілкуватися зі здоровими однолітками протягом усього часу.

- зворотна інтеграція – передбачає спілкування осіб з інвалідністю зі здоровими дітьми, які яких відвідують у спецшколах;

- спонтанна або неконтрольована (стихійна) інтеграція характеризується тим, що відвідування загальноосвітніх класів чи академічних груп особами з інвалідністю відбувається без отримання спеціально організованої допомоги⁷.

І. Кальченко, Т. Бикова, наголошують, що інтеграція осіб з інвалідністю може бути: повною, комбінованою (неповною), постійною (частковою) та систематичною тимчасовою⁸.

Педагогічна (освітня) інтеграція полягає в наданні дітям з особливими потребами усталених освітніх послуг та можливості навчатися у звичайних класах закладів загальної середньої освіти. Даний тип інтеграції може бути реалізований шляхом функціонування спеціальних класів (груп), в яких діти з особливостями психофізичного розвитку здобувають освітній рівень спеціальної школи-інтернату відповідного типу або закладу загальної середньої освіти.

Процес інтеграції вважається завершеним та успішним, якщо сталася інтерналізація його учасниками нового комплексу необхідних соціальних ролей, цінностей, соціальних норм, стереотипів поведінки. Це складний, динамічний, а часом суперечливий процес, який особливо у осіб з

---

⁷ Інклюзивна освіта: особливості організації та управління: навч.-метод. посібн / кол. авторів : А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін.; за заг. ред. Л. І. Даниленко. К., 2014. 238 с, С. 38.

⁸ Калініченко, І. Інклюзивна освіта. Теорія та практика. *Дитина з особливими потребами*. 2016. № 7. С. 2.

інвалідністю супроводжується кризами. Людина не завжди може подолати такого роду кризи, і тоді інтеграція і подальший розвиток її особистості може піти не по висхідній. Незаперечним фактом є те, що життєвий шлях людини з інвалідністю супроводжується подоланням багатьох криз інтеграції: кризи особистісного зростання, незадоволеність своїм соціальним або особистісним статусом, обмеженість у колі спілкуванні тощо. З цими процесами недосяжність бажаної ідентичності порушується, здається недосяжною, і з'являється неспосильність того, що вимагає суспільство або очікує соціальна група. Недосяжна планка Я-ідентичності осіб з інвалідністю може викликати глибоке розчарування, конфлікт із суспільством чи соціальною групою, а з часом і самим собою⁹.

На нашу думку, на сьогодні поняття «інтеграція» у багатьох випадках замінюється терміном «інклюзія», який має більш розширений контекст. Інтеграція відображає саме спробу залучити дітей з інвалідністю до навчальних закладів, а інклюзія передбачає пристосування навчальних закладів та їх загальної освітньої філософії до потреб усіх учасників освітнього процесу. Наприклад А.Кічук, аналізуючи «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами», наголошує, що поняття «інклюзія» відмінне від поняття «інтеграція» за своїм концептуальним підходом. Зокрема, вона наголошує, інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія – це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах. Відмінність у підходах полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно враховувало й пристосовувалось до індивідуальних потреб людей, а не навпаки. Поняття «інтеграції», «інклюзії» розглядаються як антонімічне щодо «сегрегації» і позначають відповідний поступ у розвитку системи одержання освіти особами з порушеннями¹⁰.

У нашому дослідженні будемо розглядати інтеграцію та інклюзію як поступові, взаємно перехідні та невід'ємні фази одного процесу

---

⁹ Новгородський Р. Г. Вивчення стану інтеграції студентської молоді в освітнє середовище закладу вищої освіти. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)* / за заг. ред. Т. М. Турчин. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2019. № 3. 102 с. С. 66–72. URL: <https://surl.li/wglynw> (дата звернення 17.03.2026 р.)

¹⁰ Кічук А. Психологічна адаптація особистості до умов інклюзивного закладу освіти. *Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: європейський вектор, українські реалії. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2018 р.)*. Ізмаїл : ПБВ ІДГУ, 2018. 72 с. С. 25–27. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/socialne-partnerstvo-v-inkluzivnij-osviti-15-bereznja-2018-r.-1.pdf>

входження осіб з інвалідністю у соціальне середовища. Спочатку така людина інтегрується у середовище, яке пристосоване до потреб здорових людей. Потім саме соціальне середовище повинне змінитися відповідно до потреб людини з інвалідністю, в якому відбувається її повне включення (інклюзія).

У сучасному суспільстві інклюзія розглядається як процес, який здійснюється з урахуванням потреб і можливостей кожної особистості і спрямований на збільшення участі всіх громадян у різних галузях суспільного життя. Проте іноді освітню інтеграцію та інклюзію розглядають як дві невід'ємні фази одного процесу входження людини з інвалідністю у соціальне та освітнє середовища: спочатку забезпечується його присутність (інтеграція) у незмінному, пристосованому до потреб нормотипових людей, середовищі, а в подальшому відбувається повне включення (інклюзія) людини в освітню систему й соціальне середовище, які зазнають змін, адаптуючись до потреб людини з інвалідністю. Поєднує ці поняття те, що у процесі інтеграції, як і інклюзії необхідно зробити систему достатньо гнучкою, аби вона могла відповідати різним запитам людей, у тому числі і осіб з інвалідністю.

За своїм змістом інклюзія – це масштабне залучення всіх школярів до всіх аспектів освітнього процесу, незалежно від наявності тих чи інших індивідуальних особливостей чи відмінностей у дітей. Вона передбачає позбавлення від будь-яких форм шкільної сегрегації, зокрема спеціалізованих класів для тих, хто на відповідає певним відносно визначеним стандартам «нормальності». Тому одним із головних завдань інклюзії є відгук на широкий спектр освітніх потреб в шкільному середовищі та поза його межами.

Аналізуючи сутність інклюзії, не можна залишити поза увагою елементи, які ілюструють її характерні особливості. По-перше, інклюзія є процесом постійного пошуку ефективніших шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. У цьому сенсі відмінності трактуються як позитивне явище, яке стимулює навчання дітей. По-друге, інклюзія пов'язана з визначенням перешкод та їх подоланням. Це в свою чергу потребує проведення комплексної оцінки, збору інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці. По-третє, складовими інклюзії є присутність, участь і досягнення. «Присутність» забезпечується можливістю навчатись у закладі освіти та мати необхідні пристосування для цього. «Участь» передбачає набуття учнем позитивного досвіду у процесі навчання та врахування ставлення учня до самого себе в цьому процесі. Показниками «досягнень» є не лише результати екзаменів і тестів як

підсумкових форм роботи з дітьми, а й комплексні результати навчання протягом навчального року¹¹.

Незважаючи на наявність достатньої нормативно-правової бази для забезпечення інтеграції інвалідів в соціум, інклюзивна вища освіта в Україні перебуває поки що на початковій стадії розвитку¹². Відповідно у наукових пошуках прийнято розглядати такі основні напрямки діяльності вузів щодо забезпечення навчання осіб з особливими потребами:

- 1) спеціальні відділення в вузах;
- 2) спеціалізовані вузи для осіб з інвалідністю;
- 3) центри підготовки для осіб з інвалідністю для вступу до ЗВО.

2. Вивчення стану інтеграції студентської молоді в освітнє середовище ЗВО

З метою здійснення аналізу досліджуваної теми і визначення стану і рівня інтеграції студентської молоді з інвалідністю в соціальне, зокрема в освітнє середовище нами було здійснено констатувальний експеримент на базі Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя під час якого ми провели анкетування, опитування, інтерв'ю та бесіди зі студентами (70 осіб) різних факультетів, серед яких було 28 осіб з інвалідністю. Для виявлення особливостей перебігу процесу інтеграції молоді з інвалідністю, вивчення умов її позитивного здійснення в межах університетської освіти ми розробили дві анкети, питання яких спрямовано на розв'язання поставлених перед нами ряду завдань. Так, проведення першого анкетування спрямовувалося на:

- вивчення ставлення студентів без інвалідності до осіб, що її мають;
- аналіз особливостей перебігу їх комунікаційної взаємодії, що сприяє організації ефективної інтеграції осіб з інвалідністю в соціальне середовище в цілому, і в освітнє зокрема;
- визначення наявності соціальної дистанції між студентами з інвалідністю та рештою контингенту студентів, а також рівня їх готовності до сприйняття осіб з інвалідністю в навчальне середовище ЗВО;

Завданнями другого анкетування, що було проведено безпосередньо зі студентами з інвалідністю, передбачало:

---

¹¹ Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник: / за заг. ред. Колупасвої А.А. К: «А. С. К.», 2012. 308 с.

¹² Указ Президента України від 3 грудня 2015 року № 678 «Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/678/2015#Text> (дата звернення 17.03.2026).

– здійснення аналізу потреб осіб з інвалідністю під час соціальної інтеграції;

– визначення бар'єрів, що створюють перешкоди до їх позитивної інтеграції в соціальне середовище, зокрема в освітній простір ЗВО;

– виявлення контингенту «прихильників» і «супротивників» до інтеграції осіб з інвалідністю в соціальне середовище;

– характеристика причин як позитивного, так і негативного ставлення осіб з інвалідністю до означених процесів.

Аналіз отриманих результатів першого анкетування показав, що основні тенденції у суспільстві (у нашому випадку в межах соціального середовища ЗВО), спрямовано на визнання необхідності створення умов до інтеграції осіб з інвалідністю у соціальне середовище. Так, основна частина опитаної студентської молоді (85,7%) зазначає, що дійсно є певні групи соціально незахищених верств населення, які, на їхню думку, безумовно потребують певної допомоги суспільства під час їх включення до активного суспільного життя в соціумі. У той же час решта респондентів (14,3%) вважають, що соціальний захист і допомога в інтеграції має відбуватися для всіх на рівних умовах і не вбачають необхідності у створенні додаткових переваг для осіб з інвалідністю.

Відповіді на питання відносно рівноправності людей з інвалідністю в соціальному середовищі показали, що 90,4% опитаних вважає за необхідне урівняти в правах осіб з інвалідністю в правах з іншими людьми, проте вони не змогли назвати шляхи забезпечення цього процесу, зокрема в освітньому середовищі, хоча й однозначно висловилися за важливість цього аспекту інтеграції. Водночас 9,6% студентів висловилися вкрай негативно, зауважуючи що люди з інвалідністю мають знаходитися в спеціальних державних установах, де б їм забезпечили належні умови навчання, соціальну опіку і вважають, що вони не можуть мати рівних прав і можливостей у будь-якому соціальному середовищі, в тому числі і в навчальному ЗВО.

Вивчення результатів анкетування засвідчило, що досить неоднозначними є відповіді студентів на питання: «Чи вважають вони, що особи з інвалідністю є повноцінними членами в сучасному суспільстві?». Так, 73,8% респонденти однозначно відповіли, що не вважають («ні»), решта – 26,2% зауважили, що вважають («так»). Серед причин, на які вказували студенти відносно неповноцінності осіб з інвалідністю в суспільстві були зазначені: по-перше, відсутність необхідних умов для повноцінного функціонування в суспільстві (38,0%), по-друге, незахищеність прав людей з інвалідністю (26,1%), по-третє, уявлення про осіб з інвалідністю як про групу населення, що покинута напризволяще (19,0% респондентів), по-четверте, їх фізична

обмеженість (14,2% осіб). Також, 2,7% осіб не змогли дати відповідь на це питання, зазначивши, що не знають, які причини впливають на неповноцінність осіб з інвалідністю.

Водночас, відповідаючи на питання, що заважає, на вашу думку, особам з інвалідністю бути повноцінними членами соціуму, студенти визначили такі причини:

- Відсутність можливостей в отриманні бажаної освіти (14,2% респондентів);

- Відсутність можливостей оволодіння бажаною професією (30,9%)

- Відсутність можливостей працювати (26,1%);

- Недоступність об'єктів соціальної сфери (28,8%);

Отримані результати дозволяють нам висловити припущення, що в цілому учасники експерименту розуміють шляхи вирішення проблеми інтеграції осіб з інвалідністю в соціальне життя і розуміють значення необхідності створення для них належних умов входження в повноцінне суспільне життя. Проте з метою доведення об'єктивності наших припущень ми до анкети включили питання, що показують реальне ставлення до проблем інтеграції осіб з інвалідністю в суспільне життя, визначають відношення людей, наприклад, до такого аспекту проблеми як: здатність суспільства створити для осіб з інвалідністю належні умови для їхньої життєдіяльності.

Так, аналізуючи відповіді на питання щодо визначення ролі держави, суспільства, родичів і т. д. в інтеграції людей з інвалідністю («Хто, на Вашу думку, має займатися інтеграцією осіб з інвалідністю?»), ми виявили, що 35,9% опитаних вважають, що за інтеграцію осіб з інвалідністю відповідає держава або державні структури, 19,0% респондентів наполягають на залученні до цих процесів переважно громадських організацій, а 30,9% – родичів, тоді як 14,2% взагалі наголошують, що кожен має вирішувати свої проблеми сам і не розраховувати на сторонню допомогу.

Наступне питання, що нас цікавило стосувалося відношення респондентів до того, чи потрібно пристосовувати соціальне середовище до потреб осіб з інвалідністю. Так, 85,7% опитаних наголосили, що «так» і зауважили, що особи з інвалідністю повинні жити у суспільстві як звичайні люди, відчувати себе повноцінними членами суспільства, функціонувати в ньому на рівні з іншими, а суспільство має сприяти їхній легкій адаптації та створювати умови для належної, безболісної інтеграції.

Як бачимо, значний відсоток респондентів вважає, що інтеграція осіб з інвалідністю це прерогатива держави, одночасно багато хто

переконаний, що їх має підтримувати суспільство. Результати опитування свідчать, що, в цілому, суспільство, громадськість готові сприяти і допомагати людям з інвалідністю інтегруватися у соціум, але, зауважимо, що процеси інтеграції та адаптації, на думку респондентів, мають здійснюватися за підтримки державних установ та соціальних програм, які повинні відповідати потребам людей з інвалідністю і враховувати їх можливості.

Аналіз теоретичних джерел та соціальних досліджень підтверджує, що ідеї соціальної адаптації та інтеграції людей з інвалідністю підтримується суспільством, але, аналіз результатів анкетування показує багато респондентів неоднозначно ставиться до осіб з інвалідністю.

Так, відповідаючи на питання «З ким з інвалідів ви готові підтримувати тісний, постійний, соціальний контакт?», 54,7% опитаних студентів відзначили, що з людьми, які мають порушення опорно-рухового апарату, оскільки, на їхню думку, у них збережений інтелект і вони вирізняються високою соціальною активністю. З людьми, у яких є мовленнєві, слухові та зорові порушення готові підтримувати соціальні контакти 30,9% респондентів відповідно, а з особами з розумовими та психічними порушеннями ніхто. Водночас частина опитаних студентів (14,4%) проти соціальної взаємодії з людьми з інвалідністю і така ж кількість (14,4%) не змогла дати однозначну, конкретну відповідь.

Отже, визначаючи ступінь наявної соціальної дистанції між здоровими членами суспільства і людьми з інвалідністю ми побачили наявність бар'єру між ними у вигляді неприйняття, нерозуміння, страху і розгубленості у спілкуванні з людьми, що мають інвалідність, хоча, як бачимо, у пресі та в суспільстві декларуються права осіб з інвалідністю на рівноправне життя в соціумі, наголошується на необхідності їх включення до соціального середовища.

Характеризуючи ступінь готовності студентів тісно взаємодіяти із особами, що мають інвалідність зауважимо, що більшість (64,2%) допускає таке спілкування, що не вимагає тісних соціальних контактів, наприклад, 19,0% готові підтримувати стосунки із інвалідом, що проживаю у сусідньому будинку і лише 26,1% допускають можливість спілкуванні на рівні колеги. Проте, якщо людина з інвалідністю займає якусь посаду, що відповідає соціальній взаємодії на рівні інвалід-начальник чи інвалід-керівник, що вимагає більш тісного соціального контакту, то такі стосунки не підтримує майже ніхто з респондентів. Наприклад, спільне навчання і працю з особами з інвалідністю підтримує 59,5% опитаних студентів і, у той же час 26,3% відкидають таку можливість, а 14,2% взагалі не змогли відповісти однозначно. Щодо професій, які, на думку респондентів, можуть бути доступним

для людей з інвалідністю, переважно озвучуються ті, що не вимагають наявності вищої освіти, певної високої професійної кваліфікації і особливих здібностей, наприклад шевця, вантажник, майстер-комплектувальник тощо.

В цілому, результати першого анкетування показало, що суспільство не готове до тісної соціальної взаємодії з людьми, що мають інвалідність, а головне мають внутрішні установки, що не дозволяють їм прийняти ситуацію, що люди з інвалідністю мають такі ж самі конституційні права, що й звичайні, здорові фізично і психічно члени суспільства.

Як показав аналіз психолого-педагогічних джерел характер таких установок має досить складну і недостатньо вивчену природу, що є не просто виявом певних, сформованих суспільною думкою, негативних установок щодо людей з інвалідністю, а й визначених на емоційному особистісному рівні установок-страхів, що породжують неприйняття і, навіть ворожість у здорових людей по відношенню до не таких як вони. Водночас під прикриттям симпатії і співчуття, осіб з інвалідністю вважають нещасними, дещо замкнутими, навіть підозрілими і злими, а загальне ставлення до них у суспільстві виглядає амбівалентно, нібито, з однієї сторони, їх сприймають як повноправних членів суспільства, а з іншого – вважають такими, що позбавлені багатьох суспільних благ та можливостей і, на нашу думку, це ніяк не сприяє налагодженню тісних соціальних контактів між двома групами людей, здоровими та з інвалідністю.

Під час другої частини нашого констатувального експерименту ми опитали людей з інвалідністю з метою вивчення їхньої думки відносно шляхів посилення ефективності процесу їх інтеграції в соціум і виявлення основних проблем та потреб молоді з інвалідністю.

Нами було опитано 28 студентів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя з інвалідністю у віці 17 до 24 років.

Анкетування показало, що основні проблеми, з якими зустрічаються молоді люди з інвалідністю, це відсутність власного житла, безбар'єрного середовища і потреба у послабленні батьківської опіки, на чому наголошують самі студенти. Саме батьки, на їхню думку, хоч і не усвідомлено, але формують у них життєву апатію шляхом виховання споживацьких позицій і настороженості по відношенню до оточуючого соціального середовища.

Серед важливих проблем молодь відмітила і труднощі з працевлаштуванням, оскільки їхнє бажання фінансової і соціальної незалежності не відповідає очікуванням суспільства. 35,7% опитаних студентів з інвалідністю зазначили, що їм пропонують значно нижчу

заробітну плату ніж звичайним працівникам, дехто з них зауважує і на невідповідності місця роботи їх професійним інтересам, і, навіть, взагалі на відсутності бажання працювати у зв'язку з упередженим відношенням до них з боку роботодавця.

Для 42,8% опитаних респондентів однією з пріоритетних проблем є проблема налагодження комунікації з іншими студентами та організація доступного дозвілля. Як ми зазначали у теоретичному розділі дослідження, статус людини з інвалідністю певним чином ускладнює її зв'язки із соціумом, а інколи, навіть, унеможливує повноцінні соціальні контакти, що призводить до ізоляції в суспільстві і перешкоджає її адаптації та інтеграції в соціумі.

Результати проведеного анкетування підтвердили теоретично обґрунтовані положення нашого дослідження. Так, 32,1% респондентів намагаються уникати активної соціальної взаємодії і віддають перевагу спілкуванню з людьми, що теж мають інвалідність, також вони не хочуть брати участь у суспільних заходах. 42,8% опитаних студентів інколи не тільки відвідують суспільні заходи, а й періодично беруть у них участь і лише 25,1% суспільно активні і постійно виявляють інтерес до різних форм суспільної активності. Наприклад, 32,1% з них займаються різноманітними видами спорту (плаванням, легкою атлетикою), захоплюється кулінарією, образотворчою діяльністю (малювання), співом і грою на музичному інструменті.

Під час опитування ми з'ясували, що молодь з інвалідністю вважає можливість отримання вищої освіти значним успіхом у житті, елементом соціального статусу і благополуччя. Водночас лише 42,8% опитаних респондентів сподіваються, що отримана вища освіта дозволить їм більш успішно адаптуватися до соціуму, інтегруватися до суспільного життя і бути незалежними економічно від батьків. 32,1% вважають, що вища освіта – це спосіб самоствердження, спроба довести іншим членам суспільства, що вони мають такі ж самі права і можливості, решта – 18,1% опитаних студентів, не змогли достеменно сказати чи забезпечить їм вища освіта, яку вони здобувають, подальшу конкурентоспроможну участь на ринку праці і соціальну активність.

Особливо складним питанням для молоді з інвалідністю виявилася проблема створення сім'ї. 60,7% студентської молоді, що мають інвалідність вважає, що їхній статус є певною перешкодою до сімейного життя. Вони зазначають, що взаємостосунки в сім'ях їхніх батьків були складними, часто виникали непорозуміння, конфліктні ситуації і суперечки через соціально-економічний статус сімей, що виховують дітей-інвалідів. Аналізуючи отримані дані та психолого-педагогічні джерела ми з'ясували, що причинами такого відношення

можуть бути як і порушення соціальних зв'язків між батьками та соціумом внаслідок інвалідності їхніх дітей, так і, так звані психологічні аспекти, наприклад відчуття провини, власної неповноцінності, сорому перед друзями тощо. Тому сім'я не завжди може забезпечити належну інтеграцію особи з інвалідністю в соціум, а часто навпаки заважає цьому процесу і, навіть, створює перешкоди на шляху створення сім'ї людиною з інвалідністю.

Досліджуючи процес соціальної інтеграції людей з інвалідністю у соціумі ми намагалися з'ясувати ставлення їх самих до необхідності підвищення ступеню їх участі у суспільному житті. Одним із питань нашої анкети було зазначити «Чи має особа з інвалідністю жити, вчитися, працювати разом із здоровими людьми чи вона повинна вести відособлений спосіб життя, жити у спеціальних умовах і соціальних закладах?». Так, з поміж опитаних студентів з інвалідністю 78,5% зазначили, що людина з інвалідністю повинна обов'язково працювати і жити серед звичайних людей. Їхні аргументи щодо інтеграції осіб з інвалідністю в соціум базуються переважно на конституційному праві, що визнає всіх людей рівними і на переконанні, що інваліди такі ж самі люди, як і всі інші. Зауважимо, що на це питання відповіли всі респонденти, багато з них залишило особисті коментарі, що підкреслює гостроту і актуальність зазначеної проблеми.

Решта, 21,5% опитаних висловилися більш негативно відносно ідей інтеграції осіб з інвалідністю у соціум. Вони підкреслили, що більшість звичайних людей не розуміють потреб осіб з інвалідністю, а на роботі до них ставляться з упередженням.

Як бачимо відсоток супротивників соціальної інтеграції людей з інвалідністю досить високий тому вважаємо за потрібне визначити чинники, які впливають на таку позицію осіб з інвалідністю.

Під час нашого констатувального експерименту ми здійснили спостереження та провели бесіди із студентами, що мають негативне ставлення до інтеграції осіб з інвалідністю в соціальне середовище, і з'ясували, що життєві умови, у яких перебуває більшість опитаних досить складні. Так, багато з них мають порівняно невеликі доходи і живуть лише за рахунок соціальних виплат (стипендій та пенсій у зв'язку з інвалідністю) і деякі, навіть, вимушені допомагати батькам, оскільки останні перебувають у складних соціально-побутових умовах і також мають інвалідність. Можливо, що їхня позиція пов'язана саме з тим, що життя в таких умовах не виявило позитивної динаміки і їм здається, що створення «особливих умов» допоможе його покращити. Також частина опитаних респондентів не вважає себе повноправними членами суспільства, оскільки, на їхню думку, суспільство ставиться

до них з упередженістю і зверхністю, здорові люди уникають соціальних контактів з ними, а якість свого життя вони оцінюють у 2 і 3 бали (за 5-ти бальною шкалою) як «низький» і «вкрай низький» як через незадовільний фізичний стан (здоров'я) так і у зв'язку з пониклим психологічним настроєм.

Зауважимо, що саме для групи респондентів, що не підтримують соціальну інтеграцію характерний глибокий песимістичний настрій, що виявляється у незадоволеності своїм буденним життям, загостреній перебільшеній реакції на ставлення до них оточуючих. Оскільки їхній рівень соціально-побутового забезпечення є дещо нижчим від прихильників соціальної інтеграції, то вони здебільшого орієнтуються саме на матеріальне забезпечення, ніж на самоствердження, самореалізацію у суспільному житті. Тому, можемо припустити, що ця група молоді з інвалідністю дійсно потребує спеціальних умов їхньої життєдіяльності, що в першу чергу дозволить зменшити їх песимістичні настрої, спонукатиме брати участь у суспільному житті, що у наслідку покращить їхній рівень життя.

Після аналізу результатів проведеного анкетування з метою більш детального вивчення факторів, що заважають та ускладнюють процеси адаптації та інтеграції молоді з інвалідністю в суспільне життя ми провели анонімне інтерв'ю зі студентами Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, що мають інвалідність під час якого намагалися визначити об'єктивні причини, які, на їхню думку, сприяють їх позитивній соціалізації або знижують її рівень. На основі отриманих даних інтерв'ю ми обґрунтувати їх ефективність і сформувані пропозиції щодо позитивної інтеграції людей з інвалідністю у соціум.

Аналіз результатів отриманих відповідей показав, що 42,8% респондентів загалом відчувають себе повноправними членами суспільства і вважають, що в цьому їм допомагає, в першу чергу сім'я, близьке оточення (брати, сестри, добрі знайомі, друзі), улюблене заняття (робота, хобі, навчання) і, навіть, позитивний настрій.

На основі отриманих даних ми сформували Таблицю, з якої видно, які щодо чинники, на думку респондентів, найбільше сприяють оптимізації їх інтеграції в суспільство (див. **Табл. 1**).

Узагальнені результати в Таблиці 1 свідчать, що у процесі соціальної адаптації та інтеграції молодь надає важливого значення соціальному оточенню. Так, найбільший вплив, на їхню думку, виявляють близькі люди, а найменше – колеги по навчанню та роботі. Важливо зауважити, що молодь окрім впливу соціального оточення розуміє і значення власної особистої активності під час інтеграції. Вони наголошують, що оптимізації процесів інтеграції людей з інвалідністю в соціум у більшому

Таблиця 1

**Чинники, що допомагають пристосуванню молоді з інвалідністю
в суспільне життя**

Діяльність	%
Власна цілеспрямованість,	53,3
Батьки, родичі	60,7
Професія, яка виявилася затребуваною, потрібною	25
Знання, освіта	53,5
Індивідуальні особливості та здібності, риси характеру	42,8
Впевненість в собі, оптимізм	35,7
Везіння, випадковість	10,7
Товариші по роботі, навчанні, колектив	35,7

ступені допомагають власна цілеспрямованість, громадська активність, отримання освіти, успішна професійна діяльність і індивідуальні особливості. Тобто, молодь розуміє значущість розвитку власної особистості у процесах соціальної інтеграції, а не пов'язує її успішність лише із впливом зовнішніх факторів оточуючого середовища.

Водночас 32,1% опитаних респондентів серед студентської молоді досліджуваного ЗВО не можуть з впевненістю сказати, що відчувають себе повноправними членами соціуму. На основі їх відповідей ми змогли визначити чинники, що перешкоджають успішній інтеграції людей з інвалідністю у соціум.

Зауважимо, що узагальнені результати анкетування співпадають з відповідями під час інтерв'ю. Так, респонденти відзначають, що основною причиною зниження рівня успішної інтеграції є проблеми зі здоров'ям, які створюють значні перешкоди під час соціалізації, певні соціальні обмеження, що доставляють їм багато незручностей, а також незручна інфраструктура та архітектура міста, часткова або повна недоступність до окремих приміщень навчальних закладів та громадських установ.

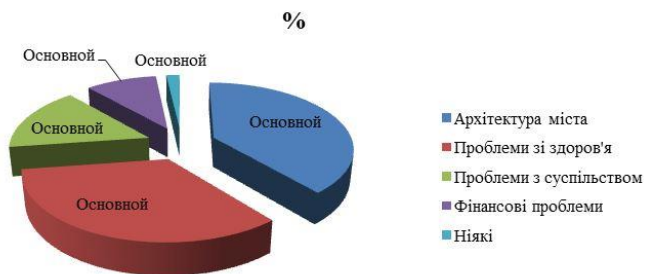
Окрім зазначених вище причин, певна кількість респондентів вважає, що їхній інтеграції заважають і чинники, що пов'язані із складністю взаємовідносин між людьми з інвалідністю та здоровою частиною суспільства. На їхню думку, сучасне суспільство не готове «приймати» осіб з інвалідністю, люди не знають як і чим їм можна допомогти, можуть неадекватно реагувати на фізичний чи психічний недолік, ображати і, навіть, відмовляти у допомозі, коли їх про це просять.

Частина інтерв'юваних респондентів відзначила, що відчуває труднощі і під час комунікації з оточуючими людьми, що також мають інвалідність. Як зауважили студенти, у них не завжди добре складається спілкування між собою, а однаковий статус «людина з інвалідністю» ще не означає, що вони будуть ставитися доброзичливо один до одного. Наприклад, студенти з інвалідністю не об'єднуються у групи і не беруть участь громадських організаціях для інвалідів оскільки вважають, що там спілкуються лише самотні люди, у яких ще складніші життєві обставини. Одним із аргументів такого відношення один до одного було зазначено і відсутність у оточуючих бажання докладати зусиль для налагодження спілкування через невпевненість в собі, що викликана функціональними порушеннями, а також складністю пересування «незручним»містом для людей з вадами зору та порушеннями опорно-рухового апарату, що часто і стає причиною налагодження спілкування. У теоретичних джерелах ми знаходимо свідчення, що люди з інвалідністю найчастіше об'єднуються і ідентифікують себе з групою людей, що мають однотипні порушення, і в той же час, можуть негативно ставляться до людей, причиною інвалідності яких є інші захворювання.

У Діаграмі 2.1 ми відобразили фактори, що заважають інтеграції в соціум молоді з інвалідністю, виражену у відсотковому відношенні.

Діаграма 2.1

Фактори, що заважають інтеграції в соціум молоді з інвалідністю

Після визначення причин та факторів, що сприяють і заважають успішній інтеграції людей з інвалідністю у соціум ми здійснили аналіз особливостей їх соціальної активності та ціннісних орієнтацій, що

допомогло нам зрозуміти чому частина респондентів вважає себе повноправними членами суспільства, а інша – ні.

Соціальна активність студентської молоді – це їх здатність до здійснення на основі матеріальної і духовної культури соціально значущої діяльності, що знаходить свій прояв у творчості, комунікаційній взаємодії, вольових актах, поведінці тощо. Це важлива умова самоствердження та самовияву особистості в суспільстві, тому цей аспект потрібно обов'язково враховувати під час здійснення досліджень щодо вивчення участі особистості людини в суспільного житті, в тому числі і людини з інвалідністю.

Під час колективного обговорення, спрямованого на визначення соціальної активності і залучення молоді з інвалідністю до активної участі в суспільному житті ми провели мозковий штурм на тему «Хто я?» і студенти давали відповіді на такі питання: 1) Як Я проводжу своє дозвілля? 2) Які знання допомагають мені пізнати краще самого себе? 3) Чи вважаю Я своє життя цікавим і змістовним? 4) Чи відчуваю Я, що втрачаю життєві можливості?

В результаті аналізу проведеного заходу, ми вивчили аспекти соціальної активності наших респондентів і з'ясували наскільки вони ведуть соціально активний спосіб життя. За зібраними статистичними даними ми можемо констатувати той факт, що більшість респондентів вважають своє життя цікавим і змістовним, наприклад, одна з учасниць зазначила, що все залежить від людини і її готовності робити своє життя максимально можливо насиченим. Студенти також вказували, що наповнити життя сенсом і змістом може будь-хто, не зважаючи на функціональні обмеження, все залежить від бажання самої людини.

Серед опитаних студентів активно проводить своє дозвілля 53,5% (займаються різними видами спорту, мандрують країною, спілкуються з друзями, дискутують в соцмережах і т. д.), 32,1% віддають перевагу читанню книжок, спілкуванню в мережі Internet, перегляду телепередач, художніх фільмів, відвідуванню кінотеатрів, 14,4% присвячують своє дозвілля зустрічам з друзями, прогулянкам містом тощо.

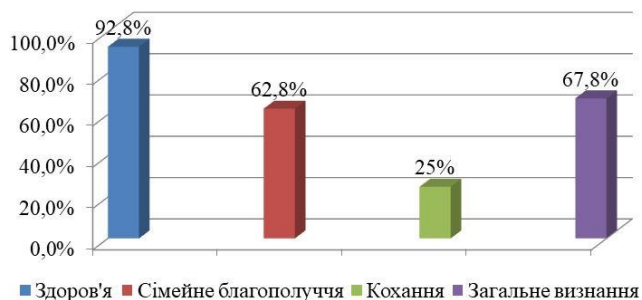
Вважаємо, що в цілому більшість студентської молоді з інвалідністю намагається вести активний спосіб життя, робити його цікавішим, насиченішим, що є позитивною динамікою їхньої інтеграції в соціум, оскільки активність в суспільстві допомагає їм відчувати свою значущість, не зважаючи на певне обмеження їхніх можливостей. Водночас, оточуючим їх людям: друзям, батькам, викладачам, соціальним працівникам потрібно звертати більше уваги на проблеми соціальної активності молоді з інвалідністю, щоб розширювати її межі і не допустити появи соціальної ізоляції.

Аналіз психолого-педагогічних джерел показав, що у питаннях інтеграції людей з інвалідністю в соціумі важливого значення мають цілі та прагнення особистостей, що складають коло їх ціннісних орієнтацій.

Варто зазначити, що ціннісні орієнтації студентів з інвалідністю – це певні установки, від яких залежить їх процесу соціалізації та адаптації у суспільстві. Зокрема, це і загальноприйняті моральні та культурні цінності: сімейне благополуччя, матеріальна забезпеченість і багатство, друзі, особиста свобода і незалежність у прийнятті рішень, здоров'я, кар'єра, загальне визнання, влада, можливість здійснювати управління іншими людьми, спокійне, розмірене життя, можливість реалізувати творчі здібності і таланти, цікава робота, можливість приносити користь іншим людям, кохання.

Діаграма 2.2

Ціннісні орієнтації студентів з інвалідністю

Так, найбільш важливими для учасників дослідження виявилися наступні ціннісні орієнтації: здоров'я – 92,8%, сімейне благополуччя – 62,8% кохання – 25,0%. Зауважимо, що більшість респондентів 67,8% респондентів також вважають важливою таку цінність, як «загальне визнання», що доводить осіб з інвалідністю вести соціально активний спосіб життя.

Отже, узагальнений аналіз проведеного нами дослідження дозволяє нам зробити висновок, що більшість респондентів прагнуть отримати хорошу освіту і створити сім'ю, про що зазначали респонденти і під час бесід, відповідаючи на запитання анкети. Як бачимо сімейні цінності переважають і у відповідях, що стосуються питань ціннісних орієнтацій, і знаходять своє відображення в прагненнях молодих людей, що доводить їх готовність до ведення соціальної активності, і у свою чергу допоможе їм більш ефективно інтегруватися у соціум.

З огляду на отримані результати, можемо висунути ряд пропозицій щодо включення осіб з інвалідністю до соціального життя, що сприятиме їх успішній інтеграції у соціум. Так, потрібно проводити більш активно соціальну роботу по включенню людей з інвалідністю до суспільного життя, забезпечити їм, в першу чергу, сприяти їх працевлаштуванню, залучати до різноманітних соціальних програм, громадських проєктів, а також здійснювати посилену адресну допомогу, що виявляється як у матеріальній складові, так і в моральній підтримці.

Як бачимо процес інтеграції осіб з інвалідністю в сучасному суспільстві має ряд проблем, які потрібно вирішувати спільними, об'єднаними зусиллями, а головне пам'ятати, що в основі успішної інтеграції лежать процеси, що, в першу чергу, передбачають залучення людей з інвалідністю до активної участі в різних сферах суспільного життя.

3. Забезпечення ефективності процесу інтеграції студентів з інвалідністю в освітнє середовище вищої школи

Ефективність забезпечення рівного доступу молоді з особливими потребами до вищої освіти в першу чергу залежить від сформованості в громадськості позитивної думки щодо доцільності сумісного навчання здорових студентів зі студентами з особливими потребами. Заслуговує на увагу реалізація системи дистанційного навчання для студентів, які мають особливі потреби, пересування до університету. В Ніжинському університету імені Миколи Гоголя розроблено Положення про дистанційне навчання у НДУ ім. Миколи Гоголя, згідно якого дистанційне навчання розглядається як форма організації освітнього процесу у закладах освіти, яка забезпечує передачу та засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, що відбувається при опосередкованій взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, створеному на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій¹³.

Доцільно, щоб даним Положенням було передбачено створення навчально-методичних комплексів дисциплін для дистанційної форми навчання студентів з порушенням слуху та зору на рівні кваліфікаційних вимог «бакалавр», «магістр» різних спеціальностей; організацію навчального процесу навчання за кейс-технологіями; розробку комп'ютерних програм, які б враховували особливості сприймання та засвоєння інформації цією категорією студентів. «Кейс» – це спеціальний набір чітко структурованих навчальних дисциплін, що

---

¹³ Положення про дистанційне навчання у НДУ ім. Миколи Гоголя. URL: https://www.ndu.edu.ua/storage/2018/polozennia_DN.pdf (дата звернення 17.03.2026 р.).

пересилається студентів для самостійного вивчення з періодичними консультаціями із викладачами.

Вагоме значення в освітньому процесі має контроль навчальних досягнень студентів. З метою підвищення ефективності навчальної діяльності студентів-інвалідів доцільно, на нашу думку, адаптувати процедуру складання екзаменів з урахуванням особливих можливостей студентів. Зокрема, це може бути здійснено за рахунок збільшення часу на складання екзамену на 50%, надання послуг помічника з написання або читання, надання можливості користуватись під час екзамену комп'ютером, «розмовляючим» калькулятором, диктофоном, спеціальними програмами для комп'ютера тощо.

Створення інклюзивного освітнього середовища у вищій школі забезпечується різними шляхами: створення клубів за інтересами, у яких можуть брати участь студенти з інвалідністю; залучення студентів з інвалідністю до спільних виховних заходів.

Успішній інтеграції студентів з інвалідністю до університетського середовища сприяє створення позитивного психологічного мікроклімату в ньому. Це забезпечується доброзичливим, толерантним ставленням до таких студентів всього колективу (викладачів, студентів, адміністративного, допоміжного персоналу), визнанням їхньої рівноправності, без акцентування уваги на їх особливий статус. Доцільно проводити у студентських групах різноманітні тренінгові заняття з оптимізації стосунків між студентами з особливими потребами та здоровими студентами.

Так нами була запропонована низка навчальних тренінгів для студентів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя – **тренінг «Формування толерантності»**, зміст якого полягає у формуванні в учасників тренінгу навичок прийняття й розуміння інших, вміння позитивно з ними взаємодіяти, толерантно спілкуватися. Даний тренінг передбачає використання такого методу роботи зі студентами, як вправа. Зокрема, вправи «Карта», «Мої очікування», «Що означає бути толерантним?» розкривають перед учасниками тренінгу сутність поняття «толерантність» як моделі взаємовідносин у суспільстві, історію виникнення даного поняття, необхідність прояву такої особистісної якості по відношенню до людей, які від нас відрізняються. Вправа «Толерантність» спрямована на формування у студентів цілісного уявлення про толерантну поведінку, здатності адекватно оцінювати власні поведінку та вчинки. У ході виконання вправ «Що означає бути толерантним?» та «Біла ворона» учасники тренінгу аналізують рівень сформованості у себе рис толерантної особистості та сформованість умінь розуміти психологічний стан людини, яка за пев-

ними ознаками відрізняється від решти. Вправа «Товариський суд» має практичне спрямування і передбачає формування умінь вирішувати конфліктні ситуації за принципом толерантності.

Інший цикл навчальних тренінгових занять на тему «**Різні можливості – рівні права**». Інформування студентів щодо сутності поняття «особа з інвалідністю», «особа з особливими потребами», «особа з особливими освітніми потребами» здійснюється за допомогою вправ «Торбинка асоціацій», «Малюнок: дитина з інвалідністю і суспільство». Вправа «Переваги і недоліки інклюзивної освіти» забезпечує студентів теоретичними знаннями щодо сутності поняття «інклюзивна освіта», особливості її реалізації в сучасних закладах освіти. Вправи «Життя з хворобою» та «Перетворюємо проблему в цілі» сприяють формуванню у студентів умінь віднаходити реальні шляхи вирішення важких проблем, з якими стикаються особи з обмеженими можливостями.

Серед розроблених навчальних тренінгів вважає цінним **тренінг «Я можу бути поруч»** полягає в озброєнні студентів знаннями про особливості життя людей з інвалідністю, виробити етичне ставлення до цієї категорії суспільства. У ході даного заняття студенти повинні усвідомити, що люди з обмеженими можливостями мають право на спільне навчання з нормально розвиненими дітьми у різних закладах освіти, що у них також є здібності до різних видів діяльності. Такий вид діяльності дозволяє ознайомити студентів з унікальністю кожної людини, розвинути почуття відповідальності за своє та чуже життя, сприяти розвитку терпимості та вміння вбачати позитивні сторони іншої людини.

Вирішення проблеми інтегрування осіб з інвалідністю в освітнє університетське середовище може здійснюватися через такі напрями, як:

- презентування на виставках творчих продуктів студентів (фото- і відеосюжетів, публікацій, виробів тощо) для популяризації успіхів студентів з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору ЗДО;

- застосування ділових та рольових ігор;

- організація силами студентської молоді благодійних акцій для дітей з особливими потребами у закладах освіти;

- активне запровадження у навчальному процесі форм консультування та інформування;

- проведення просвітницьких акцій з формування позитивного ставлення студентів до ідей інклюзивного навчання;

- збагачення освітнього процесу ЗДО спільними творчими заходами «Барви душі», «Поважай того, хто поряд»;

– використання потенціалу спільних дозвілєвих форм діяльності.

– позиціонування історій успіху в навчанні «особливого» студента в інклюзивному освітньому просторі (зустрічі з людьми з інвалідністю, що досягли успіхів у професійній діяльності та житті; читання літератури, перегляд фільмів, роликів соціальної реклами з подальшим обговоренням на годинах куратора).

На сьогодні науковці пропонують створення різного роду центрів супроводу студентів з інвалідністю (центр студентського тьюторства), що передбачає комплекс заходів щодо взаємодії з ними студентів з нормальним психофізичним розвитком, з метою сприяння їх інтеграції в освітнє середовище (адаптація до архітектурного середовища, тривалих навчальних занять, залучення до дозвілєвої діяльності) та розвиток студентської відповідальності та активності.

Так, ми поділяємо думку сучасного дослідника проблем інтеграції осіб з інвалідністю в освітнє середовище вищої школи Т. Качалової, яка пропонує розглядати ряд функцій, що виконують студенти тьютори: 1. Орієнтувальна функція. Дана функція пов'язана із залученням студентів до сформованої системи традицій ЗВО, орієнтування у просторі ЗВО (допомога в орієнтації серед різних функціональних приміщень), адаптації до основних функціональних обов'язків (додаткові перерви, підбір спеціальної літератури, допомога в користуванні технічними засобами тощо), залучення в науково-дослідну, спортивно-оздоровчу та дозвілєву діяльність. 2. Соціальна функція, пов'язана з наданням допомоги в розбудові соціальних відносин академічної групи в процесі спільного навчання і соціально-виховної роботи¹⁴.

Під час взаємодії студент-тьютор повинен реалізувати наступні принципи: індивідуалізації, гнучкості, емпатії, безперервності, відкритості, діалогізації, толерантності. Такі центри супроводу в освітньому середовищі (тьюторські центри) мають працювати на засадах індивідуальних та групових форм роботи. Індивідуальна тьюторська консультація – це обговорення планів щодо спільної діяльності тьютора і того, хто навчається. Групова тьюторська консультація повинна ґрунтуватися на засадах тьюторського супроводу індивідуальних освітніх програм для студентів зі схожими інтересами та потребами; в процесі реалізації якої студент-тьютор здійснює мотиваційну, комунікативну та рефлексивну діяльність¹⁵.

---

¹⁴ Качалова Т.В. Формування інклюзивної культури закладу вищої освіти. *Наукові записки НДУ імені Миколи Гоголя: психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3, С. 35–44.

¹⁵ Кальченко І.В., Бикова Т.М. Реалізація моделі інклюзивного навчання в системі загальноосвітнього простору. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vup/7/konf3/Kalchenko_Bukova.pdf (дата звернення 17.03.2026)

Серед складових підтримки, які необхідні для студента з інвалідністю в умовах освітнього середовища можна виділити: формування трудових і соціальних навичок (необхідні для якісного виконання різних видів навчальної роботи згідно стандартів і вимог установи; підтримка та допомога щодо усвідомлення студентом з інвалідністю основних вимог змісту навчання; параметри якості та продуктивності (кількісних та якісних показників); допомога в інтерпретації інструкцій щодо навчання, проживання; підтримка в опануванні культури організації власної життєдіяльності; надання допомоги в комунікаціях з педагогами, адміністрацією, співробітниками закладу (створення каналів та способів спілкування з урахуванням порушень студента (порушення зору, слуху, мовлення тощо); допомога в комунікації під час знайомства, при налагодженні відносин у навчальному процесі, в опанування правил спілкування з одногруппниками).

ВИСНОВКИ

Отже, процес інтеграції осіб з інвалідністю в університетської освіти є складним багатоплановим та багаторівневим процесом, результативність якого обумовлюється рядом внутрішніх та зовнішніх чинників. Відповідно результати констатувального експерименту засвідчили необхідність удосконалення процесу інтеграції студентів з інвалідністю в освітнє середовище ЗВО, що й обумовило розробку відповідної системи роботи. До неї ми віднесли такі напрями: проведення циклу соціально-педагогічних тренінгів щодо оптимізації комунікативних процесів в студентському середовищі («Формування толерантності», «Я можу бути поруч», «Різні можливості – рівні права»); використання «Кейс-технології», запровадження студентського тьюторства, створення навчально-наукового центру розвитку Інклюзивної освіти при університеті.

Дане дослідження не висчерпує всіх аспектів проблеми інтеграції осіб з інвалідністю в освітнє середовище вищої школи. Безперечно, є необхідність її подальшої розробки за такими перспективними напрямками: студентське тьюторство, створення безбар'єрного архітектурного середовища; підготовка викладачів по забезпеченню інтеграційних процесів студентів з інвалідністю (інклюзивна компетенція).

АНОТАЦІЯ

Інвалідність визнається невід'ємним соціальним феноменом, який не може бути повністю усунутий жодним суспільством, що зумовлює необхідність формування державою ефективної соціально-економічної політики щодо осіб з інвалідністю. Ключовою функцією держави є

створення системи, яка забезпечує реалізацію потреб цієї категорії громадян з урахуванням суспільних цінностей та інтересів. Попри прогресивну нормативну базу, процес інтеграції студентів з інвалідністю ускладнюється фізичними, психологічними та соціальними бар'єрами, які зберігаються в ЗВО. Дослідження фіксує недостатню архітектурну доступність, брак спеціалізованого обладнання, стереотипи та відсутність комплексного супроводу як основні перешкоди для академічної успішності та соціалізації. Розглянуто шляхи та форми взаємодії громадських інституцій при вирішенні цієї проблеми, зокрема з допомогою механізмів університетської освіти. Вивчено стан інтеграції студентів з інвалідністю в університетський простір. Визначені можливості розширення доступності вищої освіти для осіб з інвалідністю шляхом адаптації університетського освітнього середовища до потреб і життєвих цілей інвалідів.

Література

1. Енциклопедія для фахівців соціальної роботи / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с., с. 55–56.
2. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (редакція від 10.01.2026 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення 17.03.2026).
3. Інклюзивна освіта: особливості організації та управління: навч.-метод. посібн / кол. авторів : А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін.; за заг. ред. Л. І. Даниленко. К., 2014. 238 с.
4. Калініченко, І. Інклюзивна освіта. Теорія та практика. *Дитина з особливими потребами*. 2016. № 7. С. 2.
5. Кальченко І.В., Бикова Т.М. Реалізація моделі інклюзивного навчання в системі загальноосвітнього простору. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Kalchenko_Vykova.pdf (дата звернення 17.03.2026).
6. Качалова Т.В. Формування інклюзивної культури закладу вищої освіти. *Наукові записки НДУ імені Миколи Гоголя: психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 35–44.
7. Кічук А. Психологічна адаптація особистості до умов інклюзивного закладу освіти. *Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: європейський вектор, українські реалії*. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2018 р.). Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2018. 72 с. С. 25–27. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/socialne-partnerstvo-v-inkljuzyvnij-osviti-15-bereznja-2018-r.-1.pdf>. (дата звернення 17.03.2026 р.).

8. Новгородський Р.Г. Вивчення стану інтеграції студентської молоді в освітнє середовище закладу вищої освіти. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)* / за заг. ред. Т. М. Турчин. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2019. № 3. 102 с. С. 66-72. URL: <https://surl.li/wglynw> (дата звернення 17.03.2026 р.).

9. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник: / за заг. ред.. Колупаєвої А.А. К: «А. С. К.», 2012. 308 с.

10. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.; за ред. І. Д. Звереві. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с., С. 100-102.

11. Указ Президента України від 3 грудня 2015 року № 678 «Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/678/2015#Text> (дата звернення 17.03.2026).

12. Чайковський М.Є. Досвід впровадження інклюзивного навчання в університеті «Україна». *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. 2010. № 2. С. 8-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_3 (дата звернення 17.03.2026).

13. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2007. 640 с.

Information about the author:

Novhorodskiy Ruslan Hryhorovych,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Social

Pedagogy and Social Work

Nizhyn Mykola Gogol State University

2 Grafaska str., Nizhyn, 16602, Ukraine